

Vizantijskije sočinenija ob Islamie (teksty pierевodov i kommentarii), red. Ju. V. Maksimov, Izdatiel'stvo Pravoslavnyj Svjato-Tichonovskij gumanitarnyj univiersitet, Moskwa 2012, ss. 229

Dialog chrześcijańsko-islamski to jeden z najistotniejszych tematów badań nad dziejami średniowiecznego Bliskiego Wschodu. Sposób, w jaki postrzegali siebie nawzajem przedstawiciele obydwu religii (uzależniony w części od reprezentowanego przez danego autora odłamu chrześcijaństwa bądź wiary muzułmańskiej), stanowi źródło niewyczerpanych inspiracji do podejmowania kolejnych poszukiwań naukowych. Ich wyniki stanowią zaś współcześnie niejednokrotnie przyczynek do kontynuacji dyskusji teologicznych. Z uznaniem i dozą życzliwego zainteresowania należało więc przyjąć wiadomość o podjęciu wysiłku opublikowania tłumaczeń klasycznych tekstów chrześcijańskich polemizujących z wyznawcami Allaha, jakiego podjął się znany w Rosji teolog i religioznawca, związany z Moskiewską Akademią Duchowną, Jurij W. Maksimow¹, we współpracy z Jekateriną P. Orechanową, filolożką klasyczną Prawosławnego Swjato-Tichonowskiego Uniwersytetu Humanistycznego.

We wstępie (s. 3–8) J. Maksimow przedstawił głównych średniowiecznych apologetów antyislamskich, wywodzących się z kościołów: rzymskokatolickiego, bizantyńskiego, nestoriańskiego oraz monofizyckiego. Wymienił główne dzieła nurtu w językach greckim, syriackim i arabskim, jak również omówił specyfikę polemiki z muzułmanami, która nie mogła opierać się na bezpośrednim cytowaniu *Pisma Świątego* (jak miało to miejsce w przypadku polemik z Żydami), gdyż wyznawcy Allaha odrzucali te księgi jako celowo zafałszowane przez chrześcijan. Praca podzielona została na dziesięć rozdziałów. W każdym z nich omówione zostały poglądy danego historyka czy teologa na kwestie związane z religią muzułmańską, następnie zaś przed-

¹ Autor m.in.: *Святые Православной Церкви обратившиеся из ислама*, Moskwa 2002; *Святые Отцы об исламе*, Moskwa 2003; *Религия Креста и религия полумесяца*, Moskwa 2004.

stawione zostało tłumaczenie wybranych tekstów greckich. Kolejno rozdziały dotyczą: Jana z Damaszku (s. 8–22), Teodora Abu Kurry (s. 23–57), Teofanesa Wyznawcy (s. 58–64), Grzegorza Mnicha (s. 65–73), Grzegorza z Dekapolis (s. 74–85), Bartolomeusza z Edessy (s. 86–129), Mikołaja Mistyka (s. 130–151), Samona z Gazy (Sulejmana al-Gazzi) (s. 152–166), Eutymiusza Zygadenusa (s. 167–186) oraz Symeona z Tesaloniki (s. 187–221).

Niestety, należy stwierdzić, że omawiane wydawnictwo nie spełniło pokładanych w nim nadziei. Pierwszy, a zarazem fundamentalny zarzut, jaki można postawić wobec prezentowanego dzieła, to fakt, iż zapowiadane przez wydawcę jako „pierwszy tom serii”, jest jedynie przedrukiem pracy opublikowanej w 2006 r. pod nieco innym tytułem². Co więcej, część tekstów zamieszczonych w książce została opublikowana wcześniej w różnorodnych prawosławnych periodykach teologicznych. Jest tak m.in. w przypadku omówienia myśli Grzegorza z Dekapolis³, Mikołaja Mistyka⁴, Teofanesa Wyznawcy⁵ czy też Teodora Abu Kurry⁶.

Problem ten nie dotyczy jedynie charakterystyk poglądów kolejnych bizantyńskich teologów czy historyków, ale również tłumaczeń zaprezentowanych w tomie. Bezpośredni przedruk wcześniej zaprezentowanych prac translatorskich dotyczy dzieła wspomnianych już Grzegorza z Dekapolis⁷ i Teodora Abu Kurry⁸. Należy dodać, że o ile w powyżej przedstawionym przypadku Autor podał informację o wcześniejszym ogłoszeniu prac, to w kwestii powtórnej publikacji tłumaczeń milczy. W pracy znalazło się również tłumaczenie tekstu wydanego już wcześniej w języku rosyjskim, tzn. słynnego fragmentu

² *Византийские сочинения об Исламе: Антимусульманская апологетическая литература VII-XV вв.*, Москва 2006.

³ *Прп. Григорий Декаполит об исламе*, „Альфа и Омега” 2003, t. 3 (37), s. 71-77.

⁴ *Свт. Николай Мистик об исламе*, „Альфа и Омега” 2003, t. 4 (38), s. 185-190.

⁵ W książce ukazał się jedynie skrót artykułu: *Прп. Феодан Исповедник об исламе*, „Богословский вестник” 2004, t. 4, s. 312-335.

⁶ Podobnie jak w przypadku Teofanesa Wyznawcy skrót artykułu: *Феодор Абу Курра и его место в истории ранней православной полемики с исламом*, „Богословский сборник” 2002, t. 10, s. 114-123.

⁷ *Прп. Григорий Декаполит. Историческое сказание, весьма полезное и сладчайшее для всех, о видении, которое видел сарацин, уверовал [и стал] мучеником за Господа нашего Иисуса Христа*, пер. с древнегреч. Ю. Максимова, „Альфа и Омега” 2002, t. 3 (33), s. 70-75.

⁸ *Феодор Абу Курра. Диалоги с мусульманами*, пер. с древнегреч. Ю. Максимова, „Богословский сборник” 2002, t. 10, s. 124-126.

O herezjach Jana z Damaszku⁹. Autor nowego tłumaczenia nie wyjaśnia niestety, dlaczego było ono konieczne. Pomija również fakt istnienia wcześniejszych prób przetłumaczenia na język rosyjski części spuścizny apologetycznej Teodora Abu Kurry¹⁰.

Warto również dodać, że Jekaterina Orechanowa przetłumaczyła jedynie dwa zamieszczone w zbiorze teksty autorstwa Bartolomeusza z Edessy oraz Eutymiusza Zygadenusa. Pozostałe tłumaczenia to dzieło Jurija Maksimowa, który nie jest filologiem klasycznym.

W związanych artykułach wprowadzających Jurijowi Maksimowowi udało się, poprzez wykorzystanie ustaleń takich badaczy jak Adel Théodore Khoury, John Lamoreaux, czy Daniel Sahas, przedstawić zarys problematyki związanej z wybranymi osobistościami średnio-wiecznej greckiej apologetyki antymuzułmańskiej. Książka wnosi niewiele nowego do ustaleń wspomnianych uczonych. Same tłumaczenia greckojęzycznych teologów i historyków trudno uznać za krytyczne i użyteczne dla badaczy zajmujących się dziejami kultury bizantyńskiej. Po pierwsze, decydujący jest tu sam charakter wydawnictwa, obejmującego jedynie wybór tekstów. Po drugie, komentarz odredakcyjny jest nader skąpy, a w niektórych tłumaczeniach właściwie go brak.

Wymienione powyżej zastrzeżenia nie mogą jednak przysłonić faktu, że omawiany zbiór tekstów może pełnić rolę wprowadzenia w tematykę antyislamskiej apologetyki wschodniochrześcijańskiej dla początkujących adeptów studiów bizantynologicznych¹¹. Nie wy-

⁹ *Полное собрание творений св. Иоанна Дамаскина*, t. 1, пер. А. Сагарда, С.-Петербург 1913, s. 148-153. Wydane ponownie w 2002 r. jako: *Творения преподобного Иоанна Дамаскина*, пер. с греч. и коммент. Д. Е. Афиногенова, А. А. Бронзова, А. И. Сагарды, Н. И. Сагарды, Москва 2002.

¹⁰ *Противомусульманские сочинения епископа Θεодора Абукары*, пер. Г. С. Саблуков, „Миссионер” 1879, t. 6, s. 172-174, 181-185, 190-193. J. Maksimow wspomniał o Sabłukowie tylko w kontekście mylnej interpretacji autorstwa części dzieł Teodora Abu Kurry i Jana z Damaszku (s. 27).

¹¹ Choć w ostatnich latach ta luka badawcza w polskojęzycznej literaturze naukowej uzupełniana jest systematycznie. Oprócz prac K. Kościelniaka (przede wszystkim *Grecy i Arabowie. Historia Kościoła melkickiego (katolickiego) na ziemiach zdobytych przez muzułmanów (634–1516)*, Kraków 2004) wymienić można tu osiągnięcia badaczy młodszego pokolenia: Ł. Karczewski, *Dialog Teodora Abu Kurra ze światem islamu – zarys problematyki*, „Seminare” 2013, t. 33, s. 277–292; M. Sadowski, *Chrześcijańska arabskojęzyczna literatura apologetyczna Bliskiego i Środkowego Wschodu w okresie Abbasydów (750–1050)*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 2012, t. 32, s. 87–106 (który jednak doktorat obronił

daje się być jednak zapowiedzią renesansu „rosyjsko-prawosławnej” szkoły interpretacji średniowiecznego chrześcijańsko-muzułmańskiego dialogu na Bliskim Wschodzie, która w drugiej połowie XIX i na przestrzeni XX w. była reprezentowana przez takich badaczy jak G. S. Sablukow, F.A. Kurganow, czy znany powszechnie J. Meyendorff.

Błażej Cecota
(Piotrków Trybunalski-Łódź)

na Papieskim Uniwersytecie Świętego Tomasza z Akwinu w Rzymie na podstawie pracy napisanej w języku angielskim: *The Trinitarian Analogies in The Christian Arab Apologetical Texts of The Middle And Near East During the Abbasid Period (750–1050) and Their Doctrinal Significance*).